

HISTORICAL AND CULTURAL RELATIONS BETWEEN UZBEKISTAN AND JORDAN

Nozimjon F. Axmadov

Doctoral Researcher

Department of History and Anthropology of Eastern Countries

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

axmadovnozimjon7@gamil.com

Abstract: *This article examines the formation and development process of historical, cultural, and diplomatic relations between Uzbekistan and Jordan. It analyzes trade and scientific-cultural exchanges that began in ancient times, mutual interactions within the framework of Islamic civilization, as well as official diplomatic relations in the modern period. Furthermore, cooperation in the fields of education, culture, and public diplomacy is considered an important factor in strengthening friendly relations between the two countries.*

Keywords: *Central Asia, the Middle East, historical relations, cultural integration, bilateral diplomacy.*

O‘ZBEKISTON VA IORDANIYA O‘RTASIDAGI TARIXIY-MADANIY ALOQALAR

Nozimjon F. Axmadov

Tayanch doktorant

“Sharq mamlakatlari tarixi va antropologiyasi” kafedrası

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent, O‘zbekiston

axmadovnozimjon7@gamil.com

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O‘zbekiston va Iordaniya o‘rtasidagi tarixiy, madaniy va diplomatik aloqalarning shakllanishi va rivojlanish jarayoni yoritiladi. Qadimiy davrlardan boshlangan savdo va ilmiy-madaniy almashinuvlar, islom sivilizatsiyasi doirasidagi o‘zaro ta’sirlar hamda zamonaviy davrdagi rasmiy diplomatik munosabatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, ta’lim, madaniyat va xalq diplomatiyasi sohalaridagi hamkorlik ikki davlat o‘rtasidagi do‘stona aloqalarni mustahkamlovchi muhim omil sifatida ko‘rib chiqiladi.*

Kalit so‘zlar: Markaziy Osiyo, Yaqin Sharq, tarixiy aloqalar, madaniy integratsiya, ikki tomonlama diplomatiya

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНЫЕ СВЯЗИ МЕЖДУ УЗБЕКИСТАНОМ И ИОРДАНИЕЙ

Нозимжон Ф. Ахмадов

Базовый докторант

Кафедра “История и антропология стран Востока”

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

axmadovnozimjon7@gamil.com

Аннотация: В данной статье рассматривается процесс формирования и развития исторических, культурных и дипломатических отношений между Узбекистаном и Иорданией. Анализируются торговые и научно-культурные обмены, начавшиеся с древних времён, взаимные взаимодействия в рамках исламской цивилизации, а также официальные дипломатические отношения в современный период. Кроме того, сотрудничество в сферах образования, культуры и народной дипломатии рассматривается как важный фактор укрепления дружественных отношений между двумя странами.

Ключевые слова: Центральная Азия, Ближний Восток, исторические связи, культурная интеграция, двусторонняя дипломатия.

KIRISH

O‘zbekiston va Iordaniya o‘rtasidagi tarixiy, madaniy va diplomatik aloqalar uzoq asrlarga borib taqaladigan keng va murakkab jarayonni o‘z ichiga oladi. Geografik jihatdan bir-biridan uzoqda joylashgan bo‘lishiga qaramay, bu ikki hudud qadim zamonlardan buyon Buyuk Ipak yo‘li orqali bog‘langan bo‘lib, savdo, madaniy almashinuv va ilmiy aloqalar rivojlanib kelgan. Ayniqsa, turonlik olimlar, savdogarlar va harbiylarning Arab Sharqi, jumladan Iordaniya hududlariga kirib borishi ikki mintaqaga o‘rtasidagi tarixiy yaqinlikni yanada mustahkamladi.¹

Islom sivilizatsiyasining shakllanishi va Arab xalifaligi davrida ushbu hududlar yagona siyosiy-madaniy makon tarkibida bo‘lib, bu holat ilm-fan, din va ijtimoiy hayot sohalarida o‘zaro ta’sirni kuchaytirdi.

¹ (العلاقات التجارية والثقافية بين المدن الصينية ومدن آسيا الوسطى الواقعة على طريق الحرير في عصر الأسرتين 2011م. ف. ()
(365-209, (40م). المجلة العلمية لكلية الآداب، 1505-1260هـ/911-658النيوانية والتيمورية المغوليتين)

Zamonaviy davrga kelib, O‘zbekiston va Iordaniya o‘rtasidagi aloqalar mustaqillikdan keyin rasmiy diplomatik shaklga ega bo‘lib, siyosiy, iqtisodiy va madaniy hamkorlik yo‘nalishlarida izchil rivojlanib bormoqda. Bugungi kunda ushbu munosabatlar nafaqat davlatlararo darajada, balki ijtimoiy-madaniy va xalq diplomatiyasi asosida ham mustahkamlanib, ikki xalq o‘rtasidagi tarixiy yaqinlikni yanada yaqqol namoyon etmoqda.²

O‘zbekiston va Iordaniya o‘rtasidagi tarixiy madaniy aloqalar. O‘zbekiston (Markaziy Osiyo hududi) va Iordaniya o‘rtasidagi aloqalar yuz yilliklar davomida turli shakllarda namoyon bo‘lib kelgan. Geografik jihatdan bir-biridan uzoq masofada joylashganiga qaramay, ikki mintaqqa azalidan karvon savdo yo‘llari orqali bog‘lanib turgan.

Turon yerlari Arab xalifaligi tomonidan bosib olingach, tarixiy O‘zbekiston va Iordaniya yerlari arab xalifaligi hukmronligi ostida edi va bu yuz yildan oshiq vaqt davom etdi. Shu tufayli bu ikki o‘lka orasida siyosiy, madaniy va ijtimoiy aloqalar yanada rivojlandi.

Turonliklarning ham arab diyorlariga, jumladan, Iordaniya yerlariga bordi-keldisi, ko‘chib borib o‘rnashishi ancha kuchaygan. Ayniqsa, savdogarlar savdo-sotiq ishlarida yetakchi bo‘lishgan.

Shuningdek, bu chog‘da ko‘p sonli turonlik harbiylar ko‘chib o‘tishgan. Keyinchalik ular va avlodlari bu yerlarda yuqori mansablarni egallab, hattoki, hudud ustidan nazoratni qo‘lga kiritishgan.

Masalan, kelib chiqishi farg‘onalik Ahmad ibn Tulun (868–884) dastlab Abbosiylarning bu yerlardagi harbiy amaldori bo‘lgan va 868-yili hudud ustidan boshqaruvni o‘zi qo‘liga olib, turkiy Tuluniylar sulolasiga asos solgan.

Sulola 905-yilgacha tarixiy Iordaniya, Tunis, Liviya, Misr, Falastin, Suriya, Livan va qisman Turkiya yerlarini boshqargan.³

Tuluniylardan keyin esa kelib chiqishi Farg‘ona vodiysidan bo‘lgan Muhammad ibn Tug‘j (935–946) bu yerlarda turkiy sulola – Ixshidiylar Iordaniya va unga qo‘shni yerlarni 969-yilgacha boshqargan, hattoki, o‘zlari nomidan tanga ham zarb qildirishgan.⁴

Turon va Iordaniyaning tarixiy yerlari o‘rtasida madaniy aloqalar ham kuchaygan. Xususan, turonlik taniqli olimlar va muhaddislar, jumladan, Muhammad ibn Ismoil Buxoriy (810–871), Abu Nasr Muhammad Forobiy (873–

² (195–192), (128/33). أوزبكستان والعرب: آفاق التعاون. السياسة الدولية، 1997 خواجه، ز. ا. إ.، والبخاري، م.)

³ (877–270/264). دمشق في عهد أحمد بن طولون: دراسة في أحوالها السياسية (2015 الحسني، ف. س. ح.، والموسوي، ع. ر. و.)
548–560، (21/1م). مجلة كلية التربية الأساسية للعلوم التربوية والإنسانية، 883

⁴ (الطور السياسي لولاية محمد بن طعج الإخشيد على مصر وبلاد الشام من خلال نقوش المسكوكات 2025 زراير، م. أ. م.، وسيد، ح. أ.)
(323–334/934–945م). Archaeological Inscriptions، 3(3)، 45–70. <https://doi.org/10.21608/archin.2024.325685.1024>

950) bu hudud va uning atrofidagi yerlarga borib, bilim olishgan. Iordaniya va Suriyada joylashgan cho‘lda esa turonlik olimlar Muhammad Xorazmiy (783–850), Ahmad Farg‘oniy (797–865) va boshqalar astronomik kuzatuvlar olib borishgan.

Iordaniyaning tarixiy yerlarini boshqargan Tuluniylar va Ixshidiylar ilm-fanga homiylik qilishgan, hattoki, bu yerlardagi nasroniy olimlariga ilm-fan bilan shug‘ullanishlari uchun ham yaxshi sharoit yaratib berishgan.

Bularning natijasida ijtimoiy, aniq va tabiiy fanlar rivojlangan. Abu Muhammad Abdulloh ibn Muhammad Madiniy Balaviy (9-yuz yillik) shu sulola chog‘ida yashagan taniqli qomusiy olim bo‘lib, tarix ilmi bilan jiddiy shug‘ullanib, “Kitob ad-din va faroizuhu” (Dinning kitobi va uning majburiyatlari), “Kitob al-ma‘rifat” (Bilim kitobi), “Kitob al-abvob” (Eshiklar kitobi va uning majburiyatlari) asarlarini yozgan.

Yana bir qomusiy olim Abu Ja‘far Ahmad ibn Yusuf ibn al-Doya (9-yuz yillik) Tuluniylar tarixiga doir “Siyratu Ahmad ibn Tulun” (Ahmad ibn Tulunning hayot yo‘li), “Axbor al-atibbo” (Tabiblar to‘g‘risida xabarlar) asarlarini yozgan.

Iordaniyaning tarixiy yerlari to‘g‘risida o‘z asarlarida ma‘lumot bergan turonlik ilk olim Muhammad Xorazmiy (783–850) sanaladi. Iordaniya yerlarini Yer yuzining 4-iqlimida tasvirlaydi. Xorazmiy unda joylashgan O‘lik dengizni qisqacha tavsiflaydi, u doira ko‘rinishidaligini aytib, eni yarim daraja (hozirgi o‘lchovda 50 km dan oshiq) ekanligini keltirib o‘tadi. Unga Iordan daryosi kelib quyilishi, daryoning boshlanish va tugash o‘rinlari ham ko‘rsatiladi.

Ahmad Farg‘oniy (797–865) esa Iordaniya yerlarini 3-iqlimda tasvirlaydi. Abu Rayhon Beruniy (973–1051) ham Ahmad Farg‘oniy yo‘lidən borib, bu yerlarni asosan 3-iqlimda tasvirlagan. Shuningdek, Beruniyning asarlarida Iordaniyaning tarixiy yerlarida eski chog‘larda hukm surgan sulolalar (Ossuriya, Bobil, Salavkiy va boshqa), bu yurt aholisining eski e‘tiqodlari, kundalik turmushi to‘g‘risida ham ma‘lumotlar uchraydi. Masalan, Abu Rayhon Beruniy bu hudud aholisi ishlatgan yunon, Rim kun sanoqlari (taqvim) bo‘yicha so‘z yuritadi.

O‘zbekiston-Iordaniya aloqalarining ijtimoiy-madaniy jihatlar. O‘zbekiston va Iordaniya o‘rtasidagi ijtimoiy-madaniy aloqalar mustaqillikdan so‘ng shakllanib, xalq diplomatiyasi asosida izchil rivojlanib kelmoqda. 1998-yilda O‘zbekiston-Iordaniya do‘stlik jamiyatining tashkil etilishi ikki davlat o‘rtasidagi madaniy-gumanitar hamkorlikni yangi bosqichga olib chiqdi.

Tomonlar o‘rtasida muntazam madaniy tadbirlar, milliy bayramlar va uchrashuvlar o‘tkazilib, 1999-yilda Toshkentda Iordaniya Mustaqillik kunining nishonlanishi bu aloqalarning amaliy ifodasiga aylandi. 2000-yilda shahzoda Hasan

bin Talalning O‘zbekistonga tashrifi esa ta’lim, ilm-fan va madaniy almashinuv sohalaridagi hamkorlikni yanada kengaytirdi.

Ta’lim yo‘nalishidagi aloqalar ham muhim o‘rin tutib, oliy ta’lim muassasalari o‘rtasida professor-o‘qituvchilar va talabalar almashinuvi yo‘lga qo‘yildi. Madaniy sohada esa festival, san’at va musiqa tadbirlari, jumladan “Sharq taronalari” festivali ikki xalq madaniy yaqinligini namoyon etib kelmoqda.

Shuningdek, turizm va tarixiy meros almashinuvi ham muhim yo‘nalish bo‘lib, Samarqand, Buxoro va Xiva kabi shaharlar iordaniyaliklar uchun katta qiziqish uyg‘otmoqda. Do‘stlik jamiyati faoliyati esa ilmiy, madaniy va diplomatik hamkorlikni kuchaytirib, o‘zaro tushunishni mustahkamladi.

Shulardan kelib chiqib aytishimiz mumkinki, O‘zbekiston-Iordaniya ijtimoiy-madaniy aloqalari barqaror rivojlanib, ta’lim, madaniyat, ilm-fan va turizm sohalarida yanada kengayib bormoqda.

Suq al-Buxoriya – “Buxoriy bozori”. Iordaniya poytaxti Ammanni qadimgi shahar markazida shaharning eng birinchi yoki eng qadimgi bozori – “Buxoriy bozori” bor. Bozor qadimgi markaz yoki “shahar markazi” deb tanilgan hududda – Iordaniyaning eng muhim arxeologik ramzlaridan ikkitasi bo‘lgan “Rim amfiteatri” va “Qal’a tepaligi” arxeologik majmualari orasida hamda “Buyuk Husayniy masjidi” qarshisida joylashgan.⁵

Bozorga 1934-yilda asli o‘zbekistonlik muhojir Kamoliddin al-Buxoriy tomonidan asos solingan va bozor 1942-yilda hozirgi joyga ko‘chib o‘tgan. Bozor Amman shahridagi birinchi bozor bo‘lishi mumkin.

Kamoliddin al-Buxoriy va uning bir qancha safdoshlari haj amallarini bajarish davomida o‘sha davr an’anasiga ko‘ra Quddusni ham ziyorat qilgan va Quddus ziyoratidan so‘ng hozirgi Iordaniya hududlarida yashab qolgan. Bozorni hozirga qadar ham ammanliklar asli kelib chiqishi O‘zbekiston (Movarounnahr) yerlaridan kelgan savdogarlar tashkil qilganligi haqida gapirishadi.

Bu bozorda o‘z ism-familiyalariga “buxoriy”, “samarqandiy”, “toshkandiy” va “turkistoniy” kabi joy nomlarini qo‘shish orqali o‘zining kelib chiqishini O‘zbekistonga bog‘lovchi yuzga yaqin savdogarlar faoliyat olib boradi. Asosan hunarmandchilik mahsulotlarini sotish bilan tanilgan “Buxoriy bozori” zamonaviy Ammanni turistik markazlaridan biriga aylanib qolgan.⁶

Iordaniya o‘zbeklari madaniy ko‘priki sifatida. 2000-yillarning boshlarida Iordaniyada taxminan 2000 nafardan ko‘proq asli kelib chiqishi O‘zbekistondan bo‘lgan va o‘zlarini “buxoriylar” deb nomlovchi arab bo‘lmagan guruh istiqomat

⁵ 80–85, (315). الأسواق القديمة في عمان. أفكار، 2015 ملص، س.

⁶ (الأدوار الوطنية والاقتصادية للنخب التجارية في مدينة عمان خلال النصف الأول من القرن 2024 عابدين، ر. ع.ع، والبشتاوي، د. ح.). (1(1)، 59–80، مجلة رعدان، 1921–1946 العشرين).

qilgan. Ammanni Buxoriy ko‘chasi va “Buxoriy bozori” singari joylarda ular nisbatan bir-birlariga yaqin joylashib yashaydi.

O‘zbekiston Milliy davlat arxivida saqlanayotgan ma’lumotlarga ko‘ra (2822-fond, 1-ro‘yxat, 89-ish) Iordaniyada asosan Ammanda va qisman Irbidda istiqomat qiluvchi 500 ga yaqin a’zosi bo‘lgan o‘zbek-muhojirlar jamoasi mavjud (1989-yil ma’lumotlari). Bu muhojirlar jamoasining shakllanishi 50-yillarning oxiri – 60-yillarning o‘rtalarida Saudiya Arabistoni va Turkiyadan ba’zi o‘zbek oilalarining ko‘chib kelishi hisobiga yuz berdi. Deyarli shu davrda va biroz keyinroq bu yerga XIX asr oxirida Quddusga joylashgan Iordan daryosining G‘arbiy qirg‘og‘idan, shuningdek Afg‘oniston, Eron va XXRdan kelgan muhojirlarning ba’zi oilalari ham ko‘chib o‘tishgan.

Iordaniyaga ko‘chib kelgan o‘zbeklar Iordan fuqaroligini olgan. Iordaniyadagi o‘zbek muhojirlari ism-familiyalariga “buxoriy”, “qo‘qondiy”, “samarqandiy” kabi asl kelib chiqish manzilini eslatuvchi qo‘shimchalar qo‘shiladi. Buni ular milliy o‘zlikni saqlab qolish maqsadida amalga oshiradi.

Iordaniyadagi o‘zbek muhojirlari kasb-koriga ko‘ra, asosan, ulgurji va chakana savdo bilan shug‘ullanadi, Ammonda ular katta savdo do‘konlari, rastalari, savdo shoxobchalariga ega.

Iordaniyadagi o‘zbek jamoasi vakillari asosan keyingi avlod muhojirlari bo‘lganligi sababli, ular orasida o‘zbek tilini biladiganlar soni ozchilikni tashkil etadi.

1977-yildan 1987-yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekistonda qarindoshlari va “Vatan” jamiyati taklifiga binoan 12 nafar iordaniyalik vatandoshimiz O‘zbekistonga tashrif buyurgan. O‘sha davr mobaynida O‘zbekiston ta’lim muassasalariga Iordaniyadan 5 nafar vatandosh farzandi o‘qishga qabul qilingan, mustaqillik yillarida bu singari tashabbuslar to‘xtab qolgan.

Iordaniyada yashovchi o‘zbeklarning boshqa xorijiy mamlakatlarda, xususan, Saudiya Arabistoni, Turkiyada, Isroil tomonidan bosib olingan Iordan daryosining G‘arbiy qirg‘og‘idagi hududda, AQShda va boshqa joylarda qarindoshlari bor va ular bilan yaqin aloqada bo‘ladilar. Shu sababli boshqa mamlakatlarning muhojirlar muhitidagi (buxoriylar, turkistoniylar) jarayonlar va hodisalar haqida yetarlicha ma’lumotga ega. Masalan, ular Quddusdagi “buxoriylar” bilan eng yaqin aloqaga ega guruh hisoblanadi.

O‘zbekiston va Iordaniya o‘rtasidagi diplomatik aloqalar. O‘zbekiston va Iordaniya o‘rtasidagi diplomatik munosabatlar 1990-yillar boshida shakllanib, izchil rivojlanib bormoqda. Iordaniya 1991-yil 28-dekabrda O‘zbekiston Respublikasining mustaqilligini tan olgan ilk davlatlardan biri hisoblanadi. 1993-yil 15-fevralda

Toshkent shahrida ikki davlat o‘rtasida diplomatik munosabatlar o‘rnatish to‘g‘risidagi protokol imzolangan bo‘lib, bu jarayon Iordaniya shahzodasi Raad bin Zayd boshchiligidagi yuqori darajadagi tashrif davomida amalga oshirilgan.

1994-yil iyul oyida Amman shahrida O‘zbekiston elchixonasi ochildi, shu yilning 21-iyul sanasida esa Toshkentda Iordaniya elchixonasining ochilishi munosabatlarda yangi bosqichni boshlab berdi. 1994-yil oktabr oyida Birinchi Prezident Islom Karimov Iordaniyaning birinchi elchisi ishonch yorliqlarini qabul qildi.

Keyingi yillarda iqtisodiy, madaniy va gumanitar hamkorlik kengaydi. 1996-yil avgust oyida Toshkentda Iordaniya kompaniyalari ko‘rgazmasi o‘tkazildi. 1996-yil noyabr oyida esa savdo, iqtisodiyot va aviatsiya sohalarida hamkorlikka doir bitimlar imzolandi.

2000-yil 19-iyun kuni Iordaniya Qirolı Abdulloh II tomonidan O‘zbekistonning Misrdagi elchisi Iordaniyada nerezident elchi sifatida qabul qilindi. Bu diplomatik aloqalarning yuqori darajada davom etayotganini ko‘rsatadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston va Iordaniya o‘rtasidagi siyosiy muloqot yanada faollashdi. Iordaniya Qirolı Abdulloh II 2025-yil 25-26-avgust kunlari O‘zbekiston Respublikasiga rasmiy davlat tashrifi bilan keldi. Ushbu tashrif ikki davlat o‘rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy hamkorlikni yanada rivojlantirishga xizmat qildi.

Tashrif davomida Samarqand shahrida oliy darajadagi kutib olish marosimi o‘tkazildi hamda turli yo‘nalishlarda hamkorlikni kengaytirish masalalari muhokama qilindi. Xususan, savdo-iqtisodiyot, investitsiya, ta‘lim, madaniyat va turizm sohalaridagi aloqalarni mustahkamlashga alohida e‘tibor qaratildi.

Bugungi kunda O‘zbekiston-Iordaniya munosabatlari o‘zaro ishonch, hurmat va manfaatli hamkorlik tamoyillari asosida barqaror rivojlanib bormoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston va Iordaniya o‘rtasidagi munosabatlar chuqur tarixiy ildizlarga ega bo‘lib, asrlar davomida shakllangan madaniy, ilmiy va ijtimoiy aloqalar zamonaviy davrda yangi mazmun bilan boyib bormoqda. Qadimda Buyuk Ipak yo‘li orqali yuzaga kelgan savdo va madaniy almashinuvlar, turonlik allomalar hamda arab dunyosi o‘rtasidagi ilmiy muloqot ikki hududning o‘zaro yaqinlashuviga mustahkam zamin yaratgan.

Mustaqillikdan keyingi davrda esa ushbu tarixiy yaqinlik rasmiy diplomatik munosabatlar shaklida davom etib, siyosiy, iqtisodiy va madaniy hamkorlik yo‘nalishlarida izchil rivojlanib bormoqda. Elchixonalar faoliyati, yuqori darajadagi tashriflar hamda turli kelishuvlar ikki davlat o‘rtasidagi ishonch va o‘zaro manfaatli hamkorlikni yanada mustahkamladi.

Shu bilan birga, ijtimoiy-madaniy aloqalar, ta’lim va madaniyat sohasidagi hamkorlik, shuningdek, diaspora va xalq diplomatiyasi ikki xalq o‘rtasidagi do‘stona munosabatlarni mustahkamlovchi muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Bugungi kunda O‘zbekiston va Iordaniya munosabatlari nafaqat tarixiy yaqinlikning davomi, balki kelajakda yanada kengayishi kutilayotgan strategik hamkorlik yo‘nalishi sifatida shakllanib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- الحسني، ف. س. ح.، والموسوي، ع. ر. و. (2015). دمشق في عهد أحمد بن طولون: دراسة في أحوالها السياسية (264-270هـ/877-883م). مجلة كلية التربية الأساسية للعلوم التربوية والإنسانية، (21)1، 548-560.
- خواجه، ز. ا. ا.، والبخاري، م. (1997). أوزبكستان والعرب: آفاق التعاون. السياسة الدولية، 33(128)، 192-195.
- زرزير، م. أ. م.، وسيد، ح. أ. (2025). التطور السياسي لولاية محمد بن طغج الإخشيد على مصر وبلاد الشام من خلال نقوش المسكوكات (323-334هـ/934-945م). Archaeological Inscriptions، 3(3)، 45-70. <https://doi.org/10.21608/archin.2024.325685.1024>
- صديق، أ. م. ف. (2011). العلاقات التجارية والثقافية بين المدن الصينية ومدن آسيا الوسطى الواقعة على طريق الحرير في عصر الأسرتين الينوانية والتيمورية المغوليتين (658-911هـ/1260-1505م). المجلة العلمية لكلية الآداب، (40)، 209-365.
- عابدين، ر. ع. ع.، والبشتاوي، د. ح. (2024). الأدوار الوطنية والاقتصادية للنخب التجارية في مدينة عمّان خلال النصف الأول من القرن العشرين (1921-1946). مجلة رعدان، (1)1، 59-80.
- ملص، س. (2015). الأسواق القديمة في عمان. أفكار، (315)، 80-85.